

Ткаченко Н. В.
д. е. н., професор, Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ)
Потоцький В. В.
студент, Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

ЗАСОБИ ПРОТИСТОЯННЯ ФІНАНСОВОМУ НІГІЛІЗМУ НА ШЛЯХУ ДО ВІДРОДЖЕННЯ МАЛИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Анотація. У статті виокремлені головні суб'єкти фінансового нігілізму та окреслена система негативного впливу цих суб'єктів на бюджетну систему України. Розглянуто шляхи подолання централізації бюджетної системи як однієї з головних причин виникнення фінансового нігілізму. Обґрунтовано доцільність регулювання розміру трансфертних надходжень з урахуванням зміни інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Ключові слова: фінансовий нігілізм, міжбюджетний трансферт, інтегральний показник, місцевий бюджет, зведений державний бюджет.

Тkachenko N. V.
Doctor of Economics, Professor, Cherkassy Institute of banking UB NBU (city Kyiv)
Pototskyi V. V.
Student, Cherkassy Institute of banking UB NBU (city Kyiv)

CONFRONTATION MEANS TO FINANCIAL NIHILISM ON THE WAY OF SMALL SETTLEMENTS REVIVAL

Abstract. The main subjects of financial nihilism are distinguished and the system of negative influence on Ukrainian budgetary system is outlined in the article. The ways of overcoming of the budgetary system centralization as one of the basic financial nihilism causes are examined. The expediency of regulation of the transfers sizes by using the change of integral index of social and economic development of political units is proved.

Keywords: financial nihilism, inter-budgetary transfer, integral index, local budget, consolidated state budget.

JEL Classification: R 51, H 73.

Ткаченко Н. В.
д.э.н., профессор, Черкасский институт банковского дела УБД НБУ (г. Киев)
Потоцкий В. В.
студент, Черкасский институт банковского дела УБД НБУ (г. Киев)

СРЕДСТВА ПРОТИВОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОМУ НИГИЛИЗМУ НА ПУТИ К ВОЗРОЖДЕНИЮ МАЛЫХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ

Аннотация. В статье выделены основные субъекты финансового нигилизма и очерчена система негативного влияния этих субъектов на бюджетную систему Украины. Рассмотрены пути преодоления централизации бюджетной системы как одной из главных причин возникновения финансового нигилизма. Обоснована целесообразность регулирования размера трансфертных поступлений с учетом изменения интегрального показателя уровня социально-экономического развития административно-территориальных единиц.

Ключевые слова: финансовый нигилизм, межбюджетный трансферт, интегральный показатель, местный бюджет, сводный государственный бюджет.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасної України є вимирання сіл і селищ внаслідок вимушеної урбанізації суспільства. Масове

переміщення населення із малих населених пунктів у великі без відповідної внутрішньої міграції у протилежному напрямі зумовлює стрімке зменшення чисельності сільських мешканців, які є основними трудовими ресурсами визначальної галузі української національної економіки – сільського господарства. За збереження такої ситуації і надалі в українського сільського господарства дуже мало перспектив.

Окрім того, на мікрорівні погіршується життя всіх мешканців невеликих населених пунктів через занепад інфраструктури міст і сіл, недостатнє мотивування місцевої влади сприяти створенню нових стратегічно важливих для розвитку об'єктів. Одна з головних причин відсутності розвитку населених пунктів та деградування місцевого самоврядування – проблема фінансового нігілізму в бюджетній системі України.

Аналіз досліджень і публікацій. Фінансовий нігілізм виникає в міжбюджетних відносинах з приводу трансфертного фінансування через відмінності в соціально-економічному розвитку територій. В дослідження цієї галузі фінансів вагомий внесок зробили українські науковці І. Волохова [1], І. Луніна [2], О. Демків [3], С. Колодій, В. Корчинський [4], Н. Нагайчук [5], С. Криниця [6] та інші, які розглядали підходи до розподілу міжбюджетних трансфертів як в теоретичному, так і в практичному (формульний підхід та інтегральні показники) аспектах. Аналогічною є тематика досліджень закордонних вчених у цій сфері (І. Колмаков [7]). Віддаючи належне працям зазначених науковців зауважимо, що проблема регулювання розміру міжбюджетних трансфертів набуває особливої актуальності.

Основні результати дослідження. Вплив фінансового нігілізму на бюджетну систему, безумовно, вкрай негативний. Перш за все він проявляється в системі трансфертного фінансування. Його потрібно розглядати на основі трьох суб'єктів бюджетних відносин: органів державної влади, органів місцевого самоврядування та населення. Таким чином, система трансфертного фінансування при фінансовому нігілізмові зазнає 3-рівневого негативного впливу суб'єктів бюджетних відносин (рис. 1). По-перше, органів державної влади, які централізують бюджетну систему надмірними вилученнями із одних місцевих бюджетів і трансфертними вливаннями до інших (чи, як це не парадоксально, до цих самих) бюджетів. По-друге, це вплив органів місцевого самоврядування, що не надто сприяють розвитку підприємництва й інших важливих соціально-економічних явищ і процесів, які є необхідними умовами формування додаткових джерел фінансових ресурсів (податкових надходжень). Третім суб'єктом фінансового нігілізму є місцеве населення, в якого лишається мало можливостей і все менше бажання працювати через зростаюче державне фінансування у формі соціальних виплат, допомог і пільг.

Важливим у проблемі фінансового нігілізму є адміністративно-територіальний чинник. Для малих населених пунктів він має особливу вагу та визначальний характер, адже через надмірну централізацію бюджетної системи фінансовий нігілізм виражений дуже яскраво в селах і малих містах, у бюджетах яких трансфертні надходження становлять щонайменше половину загальних доходів. Такий висновок можна зробити з даних про питому вагу міжбюджетних трансфертів у загальних доходах і частку цих доходів різних за розміром міст у зведеному бюджеті України (рис. 2).

Рис. 1. Негативний вплив на систему трансфертного фінансування

Рис. 2. Питома вага трансфертів у доходах міських бюджетів і частка даних доходів у зведеному бюджеті 2011 року [5, с. 104]

З наведеної на рис. 2 діаграми бачимо чітку обернену залежність між двома її складовими: чим менша питома вага доходів місцевого бюджету в зведеному бюджеті, тим більша частка трансфертів у доходах цих місцевих бюджетів. Ця функційна залежність сьогодні схожа на обернену кубічну залежність $f(x) = \frac{1}{x^3}$, що означає зростання рівня фінансового нігілізму в геометричній прогресії зі зменшенням доходів місцевого бюджету (рис. 3).

Виникає необхідність пошуку вирішення проблеми фінансового нігілізму, яке ефективно вплинуло б на всіх трьох суб'єктів цього процесу, причому як у малих, так і у великих населених пунктах. Одним зі шляхів до подолання фінансового нігілізму є децентралізація бюджетної системи та надання місцевим бюджетам більшої самостійності. Як відомо, досягнути цього можна кількома способами: закріпленням за місцевими бюджетами більшого відсотка податкових надходжень, зменшення розміру та частки міжбюджетних трансфертів у доходах, пошуку чи створення додаткових джерел фінансових ресурсів для бюджету населеного пункту.

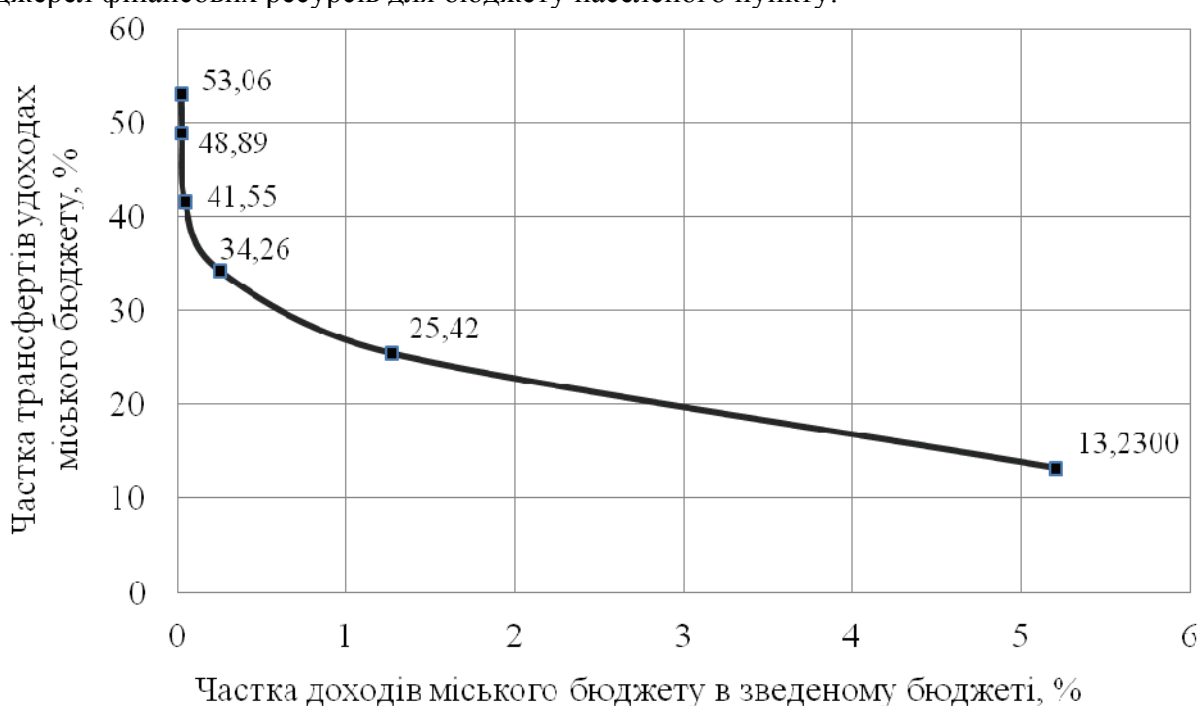

Рис 3. Тенденційна залежність між часткою доходів міських бюджетів у зведеному бюджеті та часткою трансфертів у цих доходах (2011 рік) [5, с. 104]

Перший шлях вирішення проблеми досить ефективний, проте не універсальний, оскільки не підходить для малих населених пунктів, адже збільшення власних доходів у їхніх бюджетах малоймовірно через недостатню кількість джерел податкових надходжень.

Що ж до другого шляху, він теж має недоліки, зокрема він знову ж таки не підходить для сіл і малих міст: без додаткових заходів зменшення трансфертних вливань до місцевих бюджетів фактично позбавить їх більше половини сьогоднішніх надходжень. Як наслідок – ще більший занепад українських сіл і малих міст, загроза руйнування економіки.

Третій шлях найефективніший, проте за існуючої сьогодні соціально-економічної та політичної ситуації його використання потребує занадто великої політичної та економічної волі. За сьогоднішнього стану бюджетної системи коштів державного

бюджету, а тим більше лише коштів бюджетів малих міст і сіл не вистачить. Держава офіційними трансфертами фінансує майже виключно видатки на споживання в той час, як для створення додаткових джерел доходів бюджету (насамперед створення нових чи розширення діючих підприємств) необхідні ресурси для витрат на розвиток. Залучити до участі в розвитку підприємництва в малих населених пунктах великий приватний капітал так само складно, оскільки переважаючи в селах і малих містах галузі господарства (харчова промисловість, сільське господарство) малоприбуткові. Важливим тут є ще й фактор часу: за наявних бюджетних ресурсів створення підприємств займе щонайменше кілька років.

Враховуючи всі мінуси, небезпеки кожного із засобів боротьби з фінансовим нігілізмом, ефективними ці засоби можуть бути лише в поєднанні один з одним. Проте все ж у комплексі антинігілістичних заходів зосередити увагу, в загальному, потрібно на регулюванні розміру трансфертних надходжень до місцевих бюджетів на основі ефективності використання наявних фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування.

При формуванні дохідної частини зведеного державного бюджету із загального накопиченого фонду планується виокремити певну частку для трансфертного фінансування малозабезпечених адміністративно-територіальних одиниць (особливо малих населених пунктів). В сьогоденній бюджетній системі найбільші трансферти (у відсотковому відношенні їх розміру до загальних місцевих бюджетних доходів) отримує переважно той місцевий бюджет, який найбільше потребує цих асигнувань. Такий перерозподіл нагадує головний принцип радянської ідеології «від кожного за можливостями, кожному за потребами» в той час, як для української бюджетної системи доречнішим був би принцип «від кожного за можливостями, кожному за заслугами». Для цього необхідно виділяти трансферти місцевим бюджетам у поточному році прямо пропорційно до рівня ефективності використання минулорічних трансфертів. Одним зі шляхів вимірювання цієї ефективності є введення інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку (ІПРСЕР) адміністративно-територіальної одиниці (АТО). При зростанні цього показника в населеному пункті в поточному році порівняно з минулим на n відсотків відповідно повинна зростати й частка загального фонду трансфертів, яка надається даному населеному пункті.

Спочатку необхідно визначити співвідношення зміни інтегрального показника соціально-економічного розвитку та частки трансфертного фонду, що надається малозабезпеченим населеним пунктам. Знайти його можна за допомогою формули середнього арифметичного для частки трансфертного фонду в плановому році:

$$p_{1i} = \frac{p_{0i} * \left(\frac{\Delta I_{int,i}}{\sum_{i=1}^n \Delta I_{int,i}} + 1 \right)}{\sum_{i=1}^n p_{0i} * \left(\frac{\Delta I_{int,i}}{\sum_{i=1}^n \Delta I_{int,i}} + 1 \right)} * 100\%$$

де p_{1i} – частка трансфертів i -му місцевому бюджету в загальному трансфертному фонді в плановому році (%); p_{0i} – частка трансфертів i -му місцевому бюджету в загальному трансфертному фонді в попередньому році (%); ΔI_i – зміна інтегрального показника соціально-економічного розвитку i -го населеного пункту в поточному році порівняно з минулим.

Проте при використанні такого синтетичного показника на практиці в роботі врахуємо, що раніше його визначення не проводилось, і відповідної інформації про суму його приростів немає. Тому для практичного застосування візьмемо приблизні

дані $\sum_{i=1}^n \Delta I_{\text{інт.і}} = 40000\%$, тобто зростання ІПРСЕР для кожної АТО в середньому приблизно на 1%. Також сьогодні залишається невідомим і знаменник пропонованої формули $\sum_{i=1}^n (p_{oi} * (\frac{\Delta I_{\text{інт.і}}}{\sum_{i=1}^n \Delta I_{\text{інт.і}}} + 1))$, але за логікою він приблизно повинен

дорівнювати темпові зростання розміру трансфертного фонду в 2011 році порівняно з 2010 ($T_{\text{зр.}} = 117,0315\%$) [8].

Наступним кроком має бути визначення інтегрального показника. Виводити його пропонуємо на основі таких критеріїв: рівень безробіття в АТО; частка валового продукту, виробленого місцевими підприємствами, у ВВП держави; частка бюджету розвитку в загальних видатках бюджету; частка видатків на соціальне забезпечення в загальних видатках бюджету; рівень освіти й медицини (частка видатків для цих галузей у місцевому бюджеті); частка чисельності населення міста чи села в населенні держави; середня оцінка загального соціально-економічного рівня життя (за опитуванням місцевого населення).

При визначенні інтегрального показника потрібно врахувати те, що такі первинні показники, як рівень безробіття в населеному пункті та частка видатків на соціальне забезпечення у видатковій частині місцевого бюджету є дестимулюючими, тобто обернено пропорційними до інтегрального індексу. Решта первинних показників – стимулюючі.

Після обчислення всіх необхідних первинних значень потрібно обрати формулу, за якою визначатиметься інтегральний показник:

$$I_{\text{інт.}} = \sqrt[7]{\frac{\prod_{i=1}^5 (p_{i \text{ стимул.}} * w_i)}{\prod_{j=1}^2 (p_{j \text{ дестим.}} * w_j)}}$$

де $p_{i \text{ стимул.}}$ – і-й стимулюючий первинний показник, w_i – його вагова частка (%);

$p_{j \text{ дестим.}}$ – j-й дестимулюючий первинний показник, w_j – його вагова частка (%).

Розглянемо практичний бік запропонованого підходу до регулювання розміру міжбюджетних трансфертів на прикладі міста Золотоноша. Варто зазначити, що місцева влада, безперечно, володіє усією необхідною інформацією для визначення первинних показників, проте для широкого загалу деякі дані недоступні. Тому окремі показники (середня оцінка загального соціально-економічного рівня життя, рівень безробіття в місті за 2010 рік) доведеться визначати за приблизною інформацією. Підставивши у формулу ІПРСЕР також точні первинні показники можна побачити темп приросту ІПРСЕР м. Золотоноша [9-10]:

$$\Delta I_{\text{інт.}} = \frac{I_{\text{інт.1}} - I_{\text{інт.0}}}{I_{\text{інт.0}}} * 100\% = \frac{2,6115 - 2,8466}{2,8466} * 100\% \approx -8,259\%$$

Бачимо, що за підсумками 2010-2011 років ІПРСЕР зменшився на 8,259% через низьку ефективність використання бюджетних коштів. Тому державній владі не доцільно виділяти для аналізованого місцевого бюджету 0,052% від загального трансфертного фонду. Натомість нормативна частка трансфертів для міського бюджету Золотоноші становить:

$$p_{i \text{ норм.}} = \frac{0,052 * (\frac{-8,259}{40000} + 1)}{117,0315} * 100 \approx 0,0444\%$$

Проте при аналізі запланованого зведеного бюджету України на 2012 рік виявилось, що бюджету Золотоноші цього року планується виділити 0,0523% [10;11]

від загального трансфертного фонду:

$$P_{i \text{ факт.}} = \frac{\text{Трансф.}_i}{\text{Звед. бюджет}} = \frac{53077276}{101415351400} * 100 \approx 0,0523\%$$

В результаті аналізований міський бюджет фінансується надлишково:

$$\Delta_{\text{надлишок}} = (P_{i \text{ факт.}} - P_{i \text{ норм.}}) * \text{Звед. держ. бюдж.} = \\ = (0,0523 - 0,0444) * 101415351400 \approx 8006019,05 \text{ (грн.)}$$

Отже, за даним підходом до визначення розміру трансфертів у 2012 році для Золотоніського міського бюджету запланували виділити на 8 млн. грн. більше, ніж він повинен отримати за результатами ефективності використання своїх бюджетних ресурсів попередніх років. Якщо аналогічно проаналізувати решту місцевих бюджетів можна отримати кілька десятків мільярдів міжбюджетних трансфертів, що неправильно розподіляються між цими бюджетами. Використання описаного підходу до розподілу загального трансфертного фонду дозволило б використовувати ці значні обсяги міжбюджетних трансфертів як ефективний засіб впливу на органи місцевого самоврядування та розвиток населених пунктів.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1. Проблема фінансового нігілізму найчіткіше спостерігається в малих населених пунктах України, і зі зменшенням величини доходів місцевих бюджетів частка трансфертів у них зростає в геометричній прогресії. Саме тому для ефективного протистояння фінансовому нігілізмові акцентувати увагу потрібно на регулюванні розміру міжбюджетних трансфертів.

2. Проведений аналіз існуючих в економічній науці підходів до регулювання розміру міжбюджетних трансфертів разом з власними науковими напрацюваннями допоміг сформулювати й обґрунтувати модернізований підхід щодо розподілу загального трансфертного фонду України між місцевими бюджетами, що базується на визначенні інтегрального показника соціально-економічного розвитку (ІПРСЕР).

3. У статті показано можливість практичного застосування модернізованого підходу до регулювання розміру міжбюджетних трансфертів на прикладі м. Золотоноша та встановлено, що сьогодні є невідповідність між ефективністю використання фінансових ресурсів міста та величиною трансфертного фінансування міського бюджету.

Література

1. Волохова І. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 234 с.
2. Луніна І. Капітальні трансферти місцевим бюджетам: підходи до створення ефективної системи управління / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2011. – № 2. – с. 24-34.
3. Демків О. Новий методологічний підхід до розподілу міжбюджетних трансфертів на основі формульного підходу / О. І. Демків // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – с. 148-154.
4. Колодій С. Удосконалення механізму розрахування міжбюджетних трансфертів / С. Колодій, В. Корчинський // Фінанси України. – 2004. – № 11. – с. 13-19.
5. Нагайчук Н. Проблема фінансового паразитування в Україні / Н. Нагайчук, В. Потоцький // Вісник ЧДТУ. – 2012. – Вип. 30, ч. 2. – с. 102-107.
6. Криниця С. О. Бюджетне регулювання економіки регіону (на прикладі Черкаської області) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Криниця Сергій Олександрович; Київський національний економічний університет. – Київ, 2001. – 19 с.
7. Колмаков І. Методи оптимального розподілення трансфертов / І. Колмаков // Экономические и математические методы. – 2007. – № 3. – с. 102-120.
8. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]: інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: статистична інформація. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Золотоніська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zolotonosha.osp-ua.info/ch-2_fl-mrada.html.

11. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Проект Закону України № 4282-VI від 22.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41157.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013

References

1. Volokhova I. S. (2010). Mizhbudzhetni vidnosyny v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku. Odesa: Atlant.

2. Lynina I. (2011). Kapitalni transferty mistsevym budzheta: pidkhody do stvorennya efektyvnoi systemy upravlinnya. *Finansy Ukrainy*, 2, 24-34.

3. Demkiv O. (2006). Novyi metodolohichni pidkhid do rozpodilu mizhbudzhetnykh transfertiv na osnovi formulnogo pidkhodu. *Rehionalna ekonomika*, 1, 148-154.

4. Kolodii S., Korchynskiy V. (2004). Udoskonalennya mekhanizmu rozrakhuvannya mizhbudzhetnykh transfertiv. *Finansy Ukrainy*, 11, 13-19.

5. Nahaychuk N., Pototskiy V. (2012). Problema finansovoho parazytuvannya v Ukraini. *Visnyk ChDTU*, 30(2), 102-107.

6. Krynytsya S. O. (2001). Budzhette rehuluvannya ekonomiky rehionu (na prykladi Cherkaskoyi oblasti): avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet.

7. Kolmakov I. (2007). Metody optimalnoho raspredelenia transfertov. *Ekonomicheskie i matematicheskie metody*, 3, 102-120.

8. Ministerstvo finansiv Ukrainy: informatsiya pro stan vykonannya Zvedenoho ta Derzhavnoho budzheta Ukrainy. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: statystychna informatsia. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Zolotoniska miska rada. Retrieved from http://zolotonosha.osp-ua.info/ch-2_fl-mrada.html.

11. Pro Derzhavnyi budzheta Ukrainy na 2012 rik: Proekt Zakonu Ukrainy № 4282-VI vid 22.12.2011. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41157.

Received 10.09.2013